

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านในจังหวัดบึงกาฬ ซึ่งผลการศึกษสามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

1. สรุปการวิจัย

1. สภาพพื้นฐานส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

1.1 สภาพพื้นฐานส่วนบุคคลของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 56.41 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรือสูงกว่า มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 5.10 คน และส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักเป็นเกษตรกร

1.2 สภาพพื้นฐานทางสังคมของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมากกว่าครึ่งไม่ได้ดำรงตำแหน่งอื่นๆ ในสังคม ส่วนใหญ่สมัครเข้ามาเป็นหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านเอง มีระยะเวลาการเข้าร่วมเป็นหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านเฉลี่ย 10.01 ปี และสาเหตุสำคัญที่สุดที่ทำให้เข้ามาเป็นหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านโดยเกือบครึ่งหนึ่งต้องการแก้ไขปัญหาเรื่องดินในพื้นที่ของตนเอง

1.3 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นของตัวเอง เฉลี่ย 23.50 ไร่ เข้าผู้อื่นเฉลี่ย 2.02 ไร่ และ ที่ดินที่ไม่ได้เสียค่าเช่าเป็นที่ดินบุคคลอื่นให้ทำกินเฉลี่ย 1.89 ไร่ ส่วนใหญ่ทำกาเกษตรแบบทำนา และมีจำนวนแรงงานภาคการเกษตรในครอบครัวเฉลี่ย 2.77 คน

2. การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

2.1 การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านประเด็นการเป็นผู้ช่วยเหลือและสนับสนุนภารกิจของกรมพัฒนาที่ดินในพื้นที่ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านทั้งหมด ร้อยละ 100.0 ปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์ดินและน้ำ การฟื้นฟูปรับปรุงบำรุงดิน เพื่อลดต้นทุน เพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และสามารถใช้ประโยชน์ที่ดินได้อย่างยั่งยืน

รองลงมา ร้อยละ 99.49 ปฏิบัติงานด้านพัฒนาองค์กรเพื่อให้เป็นองค์กรที่เป็นเลิศด้านการพัฒนาที่ดิน และร้อยละ 98.98 ปฏิบัติน้อยที่สุดด้านส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินให้เกิดเป็นรูปธรรม สามารถนำไปถ่ายทอด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับเกษตรกร และด้านการให้บริการข้อมูลด้านต่างๆ อย่างถูกต้องและทันสมัยเพื่อให้เหมาะสมกับศักยภาพของดิน

2.2 การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ประเด็นเป็นผู้ประสานงานระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินและหมอดินอาสาในระดับที่เกี่ยวข้อง หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 98.48 ปฏิบัติงานด้านการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ คือ การรับข้อมูลข่าวสารจากเจ้าหน้าที่ รองลงมา ร้อยละ 77.66 ด้านการประสานงานกับหมอดินอาสา คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์กับหมอดินด้วยกันเอง และ ร้อยละ 69.04 ปฏิบัติงานน้อยที่สุดด้านการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ คือ นัดหมายเจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินมาให้ความรู้แก่เกษตรกรในหมู่บ้านของตนเอง

2.3 การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ประเด็นเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาที่ดินตามที่ได้รับมอบหมายจากสถานีพัฒนาที่ดินหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 98.48 ปฏิบัติงานด้านกิจกรรมฝึกอบรม คือ เข้าร่วมฝึกอบรมหลักสูตร “การพัฒนาหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน” และเข้าร่วมฝึกอบรมตามหลักสูตรต่างๆ ที่สถานีพัฒนาที่ดินจัดขึ้น รองลงมา ร้อยละ 92.89 ด้านกิจกรรมรณรงค์ คือ ร่วมกิจกรรมรณรงค์ที่ทางสถานีพัฒนาที่ดินจัดขึ้น และ ร้อยละ 37.56 ปฏิบัติงานน้อยที่สุดด้านกิจกรรมสาธิตและจัดทำศูนย์เรียนรู้ คือ จัดทำศูนย์เรียนรู้ด้านการพัฒนาที่ดิน

2.4 การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ประเด็นเป็นผู้รับหรือแจ้งข่าวสารข้อมูลด้านการพัฒนาที่ดินให้แก่เกษตรกรในเขตรับผิดชอบตลอดจนรับฟังปัญหา ความต้องการของเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับกรมพัฒนาที่ดิน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 73.60 ปฏิบัติงานด้านการชี้แจง คือ ชี้แจงวิธีการเก็บตัวอย่างดินที่ถูกต้อง ชี้แจงวิธีการใช้ผลิตภัณฑ์ พด. และชี้แจงการใช้ปุ๋ยสด รองลงมา ร้อยละ 73.10 ชี้แจงข้อมูลโครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน และ ร้อยละ 48.73 ปฏิบัติงานน้อยที่สุดด้านการประชาสัมพันธ์ คือ ประชาสัมพันธ์โครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน

2.5 การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ประเด็นเป็นผู้ช่วยเหลือและสนับสนุนภารกิจของกรมพัฒนาที่ดินในด้านการถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ และเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินแก่เกษตรกรในเขตรับผิดชอบ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 82.74 ปฏิบัติงานด้านสาธิตการใช้สารอินทรีย์ เช่น น้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยหมัก รองลงมา ร้อยละ 82.23 คือ สาธิตการทำปุ๋ยหมักให้แก่เกษตรกรภายในกลุ่ม ด้านการให้

คำปรึกษา คือ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการผลิตน้ำหมักสูตรต่างๆ และด้านการให้คำแนะนำ คือ ให้คำแนะนำการใช้สารสารอินทรีย์เพื่อลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร และ ร้อยละ 74.11 ปฏิบัติงานน้อยที่สุดคือ การแนะนำวิธีการบริหารจัดการกลุ่มให้มีความเข้มแข็ง

2.6 หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านปฏิบัติในประเด็นเป็นผู้ดูแลกลุ่มเกษตรกรที่กรมพัฒนาที่ดินจัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านด้านการพัฒนาที่ดิน การใช้สารอินทรีย์ลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร ด้านการให้คำปรึกษา หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 82.23 ปฏิบัติงานด้านการให้ปรึกษาเกี่ยวกับการผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ และเกี่ยวกับการผลิตน้ำหมักสูตรต่างๆ

2.7 การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านประเด็นเป็นแกนนำเครือข่ายหมอดินอาสาในระดับที่รับผิดชอบ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 74.62 ปฏิบัติงานด้านการจัดกระบวนการเรียน คือ เป็นผู้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างหมอดินอาสาด้วยกัน รองลงมา ร้อยละ 44.16 ปฏิบัติงานด้านการเป็นตัวแทน คือ เป็นตัวแทนของหมอดินอาสาเพื่อสะท้อนถึงปัญหาของการทำงานของหมอดินอาสาในแต่ละพื้นที่ให้แก่สถานีพัฒนาที่ดิน

2.8 การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านประเด็นรายงานผลการปฏิบัติงานในส่วนที่ได้รับมอบหมายให้สถานีพัฒนาที่ดินทราบ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 61.93 ปฏิบัติงานด้านมีการจัดทำรายงานเป็นลายลักษณ์อักษร ส่งให้เจ้าหน้าที่กรมพัฒนาที่ดิน รองลงมา ร้อยละ 29.44 คือ ด้านการรายงานทางโทรศัพท์ให้เจ้าหน้าที่ได้ทราบ

จากการปฏิบัติงานของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านในประเด็นต่างๆ นำมาพิจารณาในระดับการปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 40.10 มีการปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินในระดับมากที่สุด รองลงมา ร้อยละ 31.47 10 มีการปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินในระดับมาก และน้อยที่สุด ร้อยละ 8.63 มีการปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินในระดับน้อยมาก

3. ความต้องการได้รับการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

3.1 ความต้องการได้รับทางด้านเนื้อหาความรู้ในการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการทางด้านเนื้อหา

ความรู้ในการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดินระดับมาก คือ หญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ รongลงมา คือ การอนุรักษ์ดินและน้ำ

3.2 ความต้องการได้รับทางด้านวิธีการในการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดินของ หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการทางด้านวิธีการในการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดิน โดยด้านวิธีการส่งเสริมแบบบุคคลต่อบุคคล พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการระดับมากลำดับ 1 คือ การเยี่ยมชมไร่และบ้านของหมอดิน รongลงมา คือ การติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ ด้านวิธีการส่งเสริมแบบกลุ่ม พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการระดับมากลำดับ 1 คือ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ รongลงมา คือ การสาธิต และด้านวิธีการส่งเสริมแบบมวลชนพบว่ามีหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการระดับมากลำดับ 1 คือ เอกสารหรือสิ่งพิมพ์เผยแพร่ รongลงมา คือ ภาพโฆษณาหรือโปสเตอร์

3.3 ความต้องการได้รับทางด้านปัจจัยการผลิตในการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการด้านการปรับปรุงบำรุงดิน พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการระดับมากโดยมีความต้องการลำดับ 1 คือ สารปรับสภาพดิน (โดโลไมท์) รongลงมา คือ เมล็ดพันธุ์พืชปุ๋ยสด (ปอเทือง, ถั่วพรี) ด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการระดับมากลำดับ 1 คือ แหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน รongลงมา คือ พันธุ์กล้าหญ้าแฝก และความต้องการด้านการผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการระดับมากโดยมีลำดับ 1 คือ กากน้ำตาล รongลงมา คือ ถังหมักเพื่อผลิตน้ำหมัก

4. ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านในจังหวัดบึงกาฬ

พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 78.17 มีปัญหาในการปฏิบัติงานการส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินอยู่ในระดับน้อย ในด้านปัจจัยการผลิตมีไม่เพียงพอกับความต้องการของเกษตรกร และภาพรวมหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีข้อเสนอแนะให้เพิ่มปัจจัยผลิตทางการเกษตร ได้แก่ แหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน และกากน้ำตาล

2. อภิปรายผล

1. การปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านในจังหวัดบึงกาฬ

จากการวิจัยพบว่าหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 40.10 มีการปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินระดับมาก ทั้งนี้เนื่องจากหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านได้มีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเทคโนโลยีการพัฒนาที่ดิน จากการเข้าร่วมฝึกอบรม หลักสูตร “การพัฒนาหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน” และหลักสูตรต่างๆ ที่สถานีฯ จัดขึ้น เป็นประจำทุกปี จึงส่งผลให้มีการปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินในระดับมาก ซึ่งการศึกษาวิจัยสอดคล้องกับ วรานิ (2560) ทำการศึกษาการพัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครตรวจบ้าน: กรณีศึกษา ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า อาสาสมัครตรวจบ้านในเขตพื้นที่ตำบลบ้านค้อ มีศักยภาพการปฏิบัติงานอยู่ในระดับสูง ทั้งนี้มีการพัฒนาศักยภาพการปฏิบัติงานของอาสาสมัครตรวจบ้านอย่างต่อเนื่อง ด้วยการฝึกอบรมทบทวนหลักสูตรอาสาสมัคร ตรวจบ้าน ทั้งทางด้าน ทฤษฎีและการปฏิบัติ อยู่เป็นระยะๆ และการศึกษาของ มณฑิรา (2554) พบว่าหมอดินอาสามีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเทคโนโลยีการพัฒนาที่ดิน โดยภาพรวมในระดับมาก ได้แก่ ด้านประโยชน์จากการ ปลูกพืชคลุมดิน พืชตระกูลถั่วที่นิยมใช้เป็นพืชปุ๋ยสด ประโยชน์ของการปลูกพืชคลุมดิน การอนุรักษ์ ดินและน้ำ และผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์ พด.

2. ความต้องการในการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

จากการวิจัยพบว่าความต้องการในการส่งเสริมงานด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านทั้ง 3 ด้าน คือ 1.) ความต้องการด้านเนื้อหาความรู้ พบว่า มีความต้องการระดับมากในประเด็นหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ทั้งนี้เนื่องจากหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องหญ้าแฝกเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำน้อย จึงมีความต้องการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นริศรา หมั่นหัตถ์ (2561) ที่พบว่าหมอดินอาสาประจำตำบลมีความต้องการเนื้อหาของสื่อระดับมาก ในหัวข้อการอนุรักษ์ดินและน้ำทั้ง 5 ประเด็น ได้แก่ โครงการแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน มาตรการการอนุรักษ์ดินและน้ำแบบวิธีพืช การป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน หญ้าแฝกกับงานอนุรักษ์ ดินและน้ำ และมาตรการการอนุรักษ์ ดินและน้ำแบบวิธีกล 2.) ความต้องการด้านวิธีการในการส่งเสริม พบว่าวิธีการส่งเสริมแบบมวลชน หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการระดับมาก คือ เอกสารหรือสิ่งพิมพ์เผยแพร่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ หรือให้คำแนะนำ คำปรึกษาให้กับ

เกษตรกรด้านการพัฒนาที่ดินเป็นประจำ จึงต้องการเอกสารเผยแพร่เพื่อความสะดวกในการบรรยาย และเพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นริศรา หมีนหัสต์ (2561) พบว่า หมอดินอาสาประจำตำบลใช้แผ่นพับ และเอกสารแนะนำ ร้อยละ 92.7 ในการถ่ายทอดเทคโนโลยี

3.) ความต้องการทางด้านปัจจัยการผลิต พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านมีความต้องการด้านการผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพในระดับมาก คือ กากน้ำตาล และด้านอนุรักษ์ดินและน้ำ คือ แหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน ทั้งนี้เนื่องจากหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน และเกษตรกรเห็นความสำคัญ และประโยชน์ของแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน ซึ่ง กรมพัฒนาที่ดิน (2559) ได้ติดตามการใช้ประโยชน์ของแหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทานพบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 98.0 สามารถกักเก็บน้ำในฤดูฝนไว้ได้ และนำมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ทำการประมง ทำให้มีรายได้เพิ่มคิดเป็น ร้อยละ 47.9

3. ปัญหาและข้อเสนอแนะของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน

ระดับปัญหาของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน พบว่า หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ร้อยละ 78.17 มีปัญหาระดับน้อย และเมื่อพิจารณาในรายประเด็น พบว่า ร้อยละ 27.92 มีปัญหามากที่สุด ด้านปัจจัยการผลิตมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ซึ่งผลการทดลองนี้สอดคล้องกับ ทศนีย์ บุญเคล้า (2552) พบว่าหมอดินมีปัญหาเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ พด.1 และ พด.7 ของกรมพัฒนาที่ดินไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกรและหมอดินอาสา

3. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1.1 หมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ควรมีการรายงานผลการปฏิบัติงานทางโทรศัพท์ ให้เจ้าหน้าที่ทราบในส่วนที่ได้รับมอบหมายทันที ซึ่งเป็นวิธีที่สะดวกและรวดเร็ว ถ้าเกิดการปฏิบัติงานมีปัญหา เจ้าหน้าที่จะได้ทราบและแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้อง เพื่อประโยชน์ของหมู่บ้าน และของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านเอง

1.2 เจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินบึงกาฬ ควรถามถึงปัญหาที่หมอดินอาสาประจำหมู่บ้านไม่รายงานผลทางโทรศัพท์ทราบ และควรมีการสร้างแรงจูงใจ หรือมีรางวัลเป็นการตอบแทน เพื่อเป็นการกระตุ้นให้หมอดินอาสาปฏิบัติงานด้านการรายงานผลทางโทรศัพท์มากยิ่งขึ้น

1.3 เจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาที่ดินบึงกาฬ ควรสำรวจพื้นที่ และแนะนำหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านให้ทำแปลงสาธิตด้านการพัฒนาที่ดินที่เหมาะสมกับพื้นที่ของหมอดิน และในการคัดเลือกพื้นที่ทำแปลงสาธิตครั้งต่อไป ควรมีการสำรวจพื้นที่ก่อน และร่วมวางแผน ออกแบบแปลงสาธิต โดยดูความพร้อมของหมอดินประกอบด้วย

1.4 สถานีพัฒนาที่ดินบึงกาฬ ควรรักษาระดับ หรือเพิ่มศักยภาพในการปฏิบัติงาน ส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านในจังหวัดบึงกาฬให้มากยิ่งขึ้น โดยสนับสนุนความต้องการของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านในด้านต่างๆ ดังนี้

- ด้านเนื้อหาความรู้ในการส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดิน คือ หญ้าแฝก เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ การอนุรักษ์ดินและน้ำ การผลิตจุลินทรีย์ควบคุมเชื้อสาเหตุโรคพืชโดยใช้สารเร่งชูเปอร์ พด.3 การผลิต สารบำบัดน้ำเสียและขจัดกลิ่นเหม็นจากสารเร่งชูเปอร์ พด.6 การผลิตน้ำหมักจากสารเร่งชูเปอร์ พด.2 การผลิตสารป้องกันแมลงศัตรูพืชที่ผลิต จากสารเร่งชูเปอร์ พด.7 การผลิตปุ๋ยชีวภาพ พด.12 การผลิตปุ๋ยหมักจากสารเร่งชูเปอร์ พด.1 ปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพสูงสูตรกรมพัฒนาที่ดิน การใช้พืชปุ๋ยสดเพื่อการเกษตร และเกษตรอินทรีย์แบบมีส่วนร่วม

- ด้านวิธีการในการส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดิน คือ เอกสารหรือสิ่งพิมพ์เผยแพร่ การศึกษาดูงานนอกสถานที่ ภาพโฆษณาหรือโปสเตอร์ การสาธิต การฝึกอบรม การประชุมกลุ่ม การเยี่ยมชมไร่และบ้านของหมอดิน

- ด้านปัจจัยการผลิตในการส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดิน คือ แหล่งน้ำในไร่นานอกเขตชลประทาน งานจัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ พันธุ์กล้าหญ้าแฝก กากน้ำตาล ถึงหมักเพื่อผลิตน้ำหมัก สารเร่ง พด.ต่างๆ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเพิ่มเติมในพื้นที่อื่น ซึ่งเป็นเกษตรกรในพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดิน จากหมอดินอาสาประจำหมู่บ้านเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน ให้ดียิ่งขึ้น

2.2 ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานบทบาทหน้าที่ของหมอดินอาสาในด้านต่างๆ เพื่อเพิ่มศักยภาพการปฏิบัติงานส่งเสริมเทคโนโลยีด้านการพัฒนาที่ดินของหมอดินอาสาประจำหมู่บ้าน